

LITERACKO-HISTORYCZNA PROBLEMATYKA
PSALMU 62

Treść: Wstęp. — I. Współczesne badania nad Psalterzem. 1. Nowe metody interpretacji psalmów. 2. Psalm 62 w świetle dotychczasowych badań. II. Struktura literacka Psalmu 62. 1. Budowa. 2. Główne idee. 3. Środowisko życiowe. III. Czas powstania Psalmu 62. 1. Najważniejsze opinie co do czasu powstania. 2. Próba określenia ram historycznych. — Zakończenie. — *Zusammenfassung*.

WSTĘP

Psalterz, zawierający w sobie zbiór pieśni natchnionych, zawsze cieszył się specjalnym umiłowaniem¹. Można go nazwać najstarszym modlitewnikiem Kościoła. Co więcej, o ile do niedawna z Psalterza korzystali przede wszystkim duchowni, o tyle ostatnie lata przyniosły decyzje, które znacznie poszerzają zakres jego użycia.

Konstytucja o Liturgii Soboru Watykańskiego II zachęca do rozbudzenia serdecznego i żywego umiłowania Pisma św., „gdyż z niego wyjęte są czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu”². To wprowadzenie Psalterza w szerokie użycie, zwłaszcza w liturgii, domaga się naukowego zajęcia się psalmami, co umożliwi właściwą ich interpretację.

Psalterz, jako taki, wprowadza każdego w podziw z powodu różnorodności problematyki, jaką się zajmuje, oraz z racji bogactwa form poszczególnych utworów. Jedne z nich są krótkie, inne znów bardzo długie. Jedne śpiewają pochwałę na cześć Boga, inne znów brzmią żalosnym, ale pełnym ufności wołaniem o pomoc. Wiele z nich ma ton dydaktyczny lub mądrościowy, bądź też treść historyczną albo zapowiedź prorocką.

Tym jednak, co przyciąga uwagę egzegetów, nie jest tylko forma zewnętrzna poszczególnych utworów wchodzących w skład Pisma św., lecz ich treść teologiczna. Psalmy, jak i pozostałe księgi natchnione,

¹ Artykuł niniejszy stanowi fragment pracy licencjackiej pisanej na sekcji biblijnej Wydziału Teologicznego KUL-u pod kierunkiem ks. prof. dra Stanisława Łacha.

Ze względów technicznych zastosowano uproszczoną transkrypcję wyrazów greckich i hebrajskich.

² Konstytucja o Liturgii II Soboru Watykańskiego. W: Sobór Watykański II. Poznań 1968 nr 24; por.: tamże, nr 91.

przekazują naukę Bożą w formie utworzonej przez człowieka. Aby dotrzeć do teologii Psalmu 62, należy zwrócić uwagę na rodzaj literacki tego utworu oraz na jego uwarunkowania historyczne. Są to czynności niejako wstępne w dziedzinie badań nad psalmami i tym czynnościom będzie poświęcony niniejszy artykuł. Krytykę literacko-historyczną poprzedzi omówienie współczesnego stanu badań nad psalmami.

I. WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD PSAŁTERZEM

1. NOWE METODY W INTERPRETACJI PSALMÓW

Już pobieżne zapoznanie się z bibliografią księgi psalmów świadczy o ogromnym wysiłku, jaki został włożony, zwłaszcza w ostatnich latach, w to zagadnienie. M. Haller podaje nazwiska 24 autorów, którzy opublikowali swoje prace na temat psalmów w latach 1917—1927³. Główni ich przedstawiciele to: J. Wellhausen i B. Duhm, którzy kontynuując teorie F. Hitziga i J. Olshausena wypowiedzieli się przeciwko powstaniu psalmów przed niewolą babilońską⁴, oraz H. Gunkel, twórca nowej metody badań nad psalmami. H. Gunkel jako pierwszy zwrócił uwagę na istnienie różnych form literackich w Psalterzu, stając się twórcą nowej metody, tzw. historii form (*Formgeschichte Methode*). Jego poglądy zostały zebrane w wprowadzeniu do psalmów ukończonym przez ucznia J. Begricha w 1933 r.⁵

Prace H. Gunkela i jego uczniów nad psalmami spowodowały różnorodne reakcje i w związku z tym powstała ogromna ilość publikacji. Nieprzychylnie do metody H. Gunkela odnieśli się: H. Herkenne (komentarz, 1936), M. Bittenwieser (komentarz, 1938), C. F. Pfeiffer (wprowadzenie do Starego Testamentu, 1941), A. Cohen (komentarz, 1945), N. H. Snaith (introdukcja do Psalterza, 1945), B. D. Erdmans (komentarz, 1947), H. Tur-Sinai (artykuły, 1949—1950), B. Bonkamp (komentarz, 1949, 1950)⁶.

Pomimo tego rodzaju opozycji coraz więcej egzegetów, przystępując do badania psalmów, korzystało mniej lub więcej z metody H. Gunkela. Do najważniejszych jego zwolenników należą: W. E. Barnes (1931), Ch. G. Cumming (1934), J. de Groot (1939, 1942), E. Podechard (1949), R. J. Tournay (1950), A. Weiser (1950), S. Mowinckel (1951), E. J. Kissane (1953—1954), R. G. Castellino (1955), H. J. Kraus (1958—1960)⁷.

Jak wielka liczba autorów zajęła się problemami psalmów po wystąpieniu H. Gunkela, świadczyć może bibliografia tego tematu zebrana przez J. J. Stamma⁸. W bibliografii, która obejmuje lata: 1930—1955, cytuje ponad 250 nazwisk. Same komentarze do psalmów wydało w tym czasie 39 autorów.

³ M. Haller: Ein Jahrzehnt Psalmforschung. *Theologische Rundschau* 6 (1929) s. 377—402.

⁴ Tamże, s. 378.

⁵ H. Gunkel — J. Begrich: *Einleitung in die Psalmen*. Göttingen 1933.

⁶ A. Descamps: *Les genres littéraires du Psautier*. W: *Le Psautier*. Ed. R. Langhe. Louvain 1962 s. 74.

⁷ Tamże, s. 78—79.

⁸ J. J. Stamma: *Ein Vierteljahrhundert Psalmenforschung*. *Theologische Rundschau* 23 (1955) s. 1—68.

Zainteresowanie problematyką psalmów utrzymuje się w dalszym ciągu, o czym świadczy m.in. bardzo obszerny przegląd bibliograficzny podany przez L. Sabourina⁹. Co więcej, wydaje się, że rozwój badań nad poezją hebrajską będzie się potęgował w związku z odkryciem bogatych fragmentów literatury ugaryckiej, czego wyrazem jest komentarz do psalmów M. Dahooda, zwracający szczególną uwagę na istniejące powiązania pomiędzy piśmiennictwem starokananejskim a utworami biblijnymi¹⁰.

2. PSALM 62 W ŚWIELE DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ

Prace egzegetów dotyczące psalmów idą w różnych kierunkach. Są to więc ogólne wprowadzenia do psalmów lub ich komentarze, albo też opracowania poszczególnych utworów czy ich fragmentów. Pomimo imponującego dorobku uczonych na tym terenie jest jeszcze wiele psalmów, które nie doczekały się monograficznego opracowania, co w konsekwencji powoduje duże trudności z odczytaniem zawartej w nich myśli teologicznej. Do takich należy Psalm 62. Tymczasem jego problematyka, pewne niejasności w nim zawarte, przy jego pełnej ekspresji formie literackiej, całkowicie zasługuje na dokładniejszą analizę.

Już pobieżne zapoznanie się z tekstem Psalmu 62 nasuwa problem, czy w. 2—3 oraz 6—7 są zwykłym powtórzeniem¹¹, refrenem¹², czy też wprowadzenie ich w nieco zmienionej postaci zostało zamierzone przez autora. Poza tym psalm uderza zmianą podmiotu z 1 osoby liczby pojedynczej na trzecią osobę (w. 4—5) oraz zmianą przedmiotu, ku któremu zwraca się psalmista. Raz bowiem kieruje swoje wezwanie do siebie samego (w. 2—3 i 6—8), innym razem zwraca się do swoich nieprzyjaciół (w. 4—5), by nieoczekiwanie przemówić do ludu (w. 9—11). Gdy ponadto zwróci się uwagę na nieregularne metrum utworu, zrodzi się pytanie, czy Psalm 62 należy traktować jako utwór jednolity, czy też jako konglomerat wielu utworów, jak to sugeruje H. Gunkel¹³.

Niemal wszyscy egzegeci zgodnie zaliczają Psalm 62 do grupy psalmów ufnościowych w gatunku lamentacji indywidualnych. Jedyнным wyjątkiem jest tutaj R. Mayer, zaliczający ten psalm do tzw. pieśni duchowych¹⁴. Poważne natomiast rozbieżności zachodzą, gdy próbuje się określić środowisko powstania psalmu. Ogólnie uważano, że Psalm 62 powstał w kulcie. Tego zdania są H. Gunkel¹⁵, H.-J. Kraus¹⁶ czy L. Delekat¹⁷. Może być, iż należałoby pod tym względem zachować ostrożność i zgodnie z W. Beyerlinem¹⁸ zaliczyć psalm do utworów powstałych poza środowiskiem kultowym. Właściwe rozwiązanie tego zagadnienia może

⁹ L. Sabourin: *The Psalms*. T. 2. New York 1969 s. 337—367.

¹⁰ M. Dahood: *Psalms*. T. 1—3. New York 1966—1970.

¹¹ H. Gunkel: *Die Psalmen übersetzt und erklärt*. Göttingen 1968⁵ s. 262.

¹² G. Castellino: *Libro dei Salmi*. Roma 1955 s. 288.

¹³ H. Gunkel, *iw*. s. 263.

¹⁴ R. Mayer: *Einleitung in das Alte Testament*. T. 2. München 1967 s. 321.

¹⁵ *Jw*. s. 262 nn.

¹⁶ *Psalmen*. Neukirchen 1966³ s. 436 nn.

¹⁷ *Asylie und Schutzorakel am Zionheiligtum*. Leiden 1967 s. 188 nn.

¹⁸ W. Beyerlin: *Die Rettung der Bedrängten in den Feindpsalmen der Einzelnen auf institutionelle Zusammenhänge untersucht*. Göttingen 1970 s. 28.

przyczynić się do ustalenia, czy zakończenie psalmu, a mianowicie w. 12b—13 należy uważać za ślad kultowej wyroczni¹⁹, czy też jest to fragment innych rodzajów literackich, które przedostały się do tego utworu.

Problemem, z którym musi uporać się każdy egzegeta, jest kwestia czasu powstania psalmu. Pod tym względem istnieją wśród uczonych dość znaczne rozbieżności. Wobec braku kryteriów zewnętrznych, wystarczających do określenia czasu powstania Psalmu 62, należy się uciec do metody porównawczej, wykorzystując w tym celu utwory nie budzące wątpliwości co do czasu swego powstania. Psalm 62 nie posiada wprawdzie opracowania monograficznego, istnieją jednak opracowania ogólne, które stanowią mogą poważne źródło wiadomości o interesującym utworze.

Najogólniejsze wiadomości z dziedziny psalmów podają wprowadzenia. Szczególnie ważnym wprowadzeniem do psalmów jest dzieło H. Gunkela: *Einleitung in die Psalmen*, dokończony i wydany przez jego ucznia J. Begricha w Göttingen 1933 r.²⁰. Dostarcza ono podstawowych wiadomości z zakresu rodzajów i form literackich występujących w Psalterzu. Studia H. Gunkela przeprowadzone nad rozwojem niektórych gatunków, zwłaszcza lamentacji indywidualnej, mogą być pomocne przy właściwym zakwalifikowaniu Psalmu 62. O ile wprowadzenie do psalmów H. Gunkela jest ważne ze względu na zawarte w nim zręby nowej metody badania psalmów, o tyle uczeni późniejsi rozwijają i pogłębiają jego metodę. Na uwagę zasługują wstępy do komentarzy psalmów, a także i same komentarze następujących autorów: E. Podechard²¹, A. Weiser²², G. Castellino, H.-J. Kraus, M. Dahood czy L. Sabourin. Oczywiście, oprócz wymienionych komentarzy wiele usług może oddać komentarz H. Gunkela²³.

Ponieważ Psalterz składa się z utworów powstałych w różnym środowisku i w różnym czasie, dlatego należy poszczególne psalmy rozpatrywać w odpowiednim dla nich kontekście historyczno-teologicznym. Do tego pomocne będą wprowadzenia ogólne do ksiąg Starego Testamentu następujących autorów: O. Eissfeldt²⁴, A. Robert—A. Feuillet²⁵, E. Sellin—G. Fohrer²⁶ czy R. Mayer²⁷.

Najważniejsze byłyby opracowania szczegółowe. Tych jednak, jak dotychczas, jest bardzo znikoma ilość. Problemem tekstu Psalmu 62 zajmują się dwa artykuły. A. Vaccari na łamach czasopisma *Verbum Domini* ogłosił w 1939 r. krótką rozprawę na temat tłumaczenia w. 5 w Psalmie 62²⁸. Z kolei A. M. Honeyman bada tzw. wypowiedź cyfrową z w. 12 w świetle tekstów ugarycko-arabskich²⁹. Problematyce zaś teologicznej psalmu poświęcony jest artykuł F. Asensio³⁰ oraz J. Eisenberga³¹.

¹⁹ Taką opinię reprezentują m.in.: H. Gunkel, H.-J. Kraus, L. Sabourin.

²⁰ Dzieło to zostało po raz drugi wydane w 1966 r. również w Getyndze.

²¹ Le Psautier. Lyon 1949.

²² Die Psalmen (Das Alte Testament Deutsch). Göttingen 1959⁵.

²³ H. Gunkel, jw. s. 262—263.

²⁴ Einleitung in das Alte Testament. Tübingen 1956².

²⁵ Einleitung in die Heilige Schrift. T. 1. Wien 1963.

²⁶ Einleitung in das Alte Testament. Heidelberg 1965¹⁰.

²⁷ Jw.

²⁸ „Cucurri in situ”, Ps 61/62,5. *Verbum Domini* 19 (1939) s. 46—51.

²⁹ ID, DU and Psalm LXII,12. *Vetus Testamentum* (=VT) 11(1961) s. 348—350.

³⁰ Teologia Biblica de un triptico: Salmos 61, 62 y 63. *Estudios Biblicos* 21(1962) s. 111—125.

³¹ La voix du silence. Psaume 62. *Bible et Vie Chrétienne* 97(1971) s. 84—86.

Z powodu bardzo ubożego materiału dotyczącego bezpośrednio Psalmu 62 trzeba zwrócić uwagę na te opracowania, które ubocznie mogą rzucić nieco światła na nurtujące problemy. Zagadnienie pochodzenia i przeznaczenia psalmu może okazać się łatwiejsze do rozwiązania dzięki zapoznaniu się z wynikami badań L. Delekata³² oraz W. Beyerlina³³. Podobnie dla wyjaśnienia, czy w psalmie istnieje ślad po tzw. zbawczej wyroczni, może dopomóc praca J. Begricha: *Das priesterliche Heil-sorakel*³⁴.

Reasumując, co powyżej zostało powiedziane, celem dalszych części artykułu będzie przeprowadzenie krytyki literackiej Psalmu 62 na podstawie tekstu ustalonego zgodnie z wymogami krytyki tekstualnej, a także rozwiązanie zagadnienia czasu powstania utworu oraz jego autora, co wchodzi w zakres krytyki historycznej.

II. STRUKTURA LITERACKA PSALMU 62

Przekład psalmu (z podaniem najważniejszych uwag krytycznych dotyczących tekstu):

1. Dla łaskawego usposobienia [Jahwe]³⁵, według Jedutuna, pieśń Dawida³⁶.

³² L. Delekat, jw.

³³ W. Beyerlin, jw.

³⁴ *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* (=ZAW) 52(1934) s. 81—92.

³⁵ *lamnasseh* — termin pochodzący od rdzenia *nsh* występuje w nagłówkach 55 psalmów oraz w podobnej postaci, lecz umieszczony w zakończeniu lamentacji, u Ha 3,19. Ponadto słowo to spotyka się w Krn i u Ezd z prepozycją 'al (Ezd 3,8; 1 Krn 23,4; 2 Krn 2,1,17; 34,12). W 1 Krn 15,21 jest słowo *lnasseh*. Septuaginta (=LXX) tłumaczy je przez *eis to telos*, a Vulgata (=Vg) — *in finem*. Dotychczas tłumaczono *lamnasseh* jako: „dla dyrygenta”, opierając się na księgach kronikarskich, gdzie *nsh* znaczy: kierować, przewodniczyć, dyrygować. Natomiast 1 Krn 15,21, używając słowa pochodzącego od tego samego rdzenia *nsh*, nadaje mu sens odmienny. Również tłumaczenie LXX i Vg jest zagadkowe. Stąd S. Mowinckel w tłumaczeniu *lamnasseh* oparł się na podstawowym znaczeniu rdzenia *nsh*: świecić, błyszczeć, przewyższać, górować. Participium *Pi'el* z prepozycją *l'* oznacza czynność ze wskazaniem na cel tej czynności. Należy więc *lamnasseh* tłumaczyć jako: dla rozjaśnienia, dla uczczenia, dla łaskawego usposobienia (Jahwe). Podobnie to słowo oddaje Targum: dla uwielbienia. Taki sens wydaje się być stosowny w tych psalmach, gdzie zawarta jest prośba o pomoc lub podziękowanie za doznaną łaskę. S. Mowinckel: *The Psalm in Israel's Worship*. T. 2. Oxford 1962 s. 212 użycie słowa *lamnasseh* łączy z kultem. Stanowisko jego podziela m.in. H.-J. Kraus, *Psalmen*, jw. s. XXVII.

³⁶ *l'* Dawid — Dawidowi (dla Dawida). Zwrot trudny do zrozumienia ze względu na różne zastosowanie partykuły *l'*. Zwykle służy ona do oznaczenia celownika danego rzeczownika i w tym kierunku poszła LXX używając *to Dawid*. Vg nie opowiada się za jakimkolwiek przypadkiem, tłumacząc nieodmiennie przez: *psalmus Dawid*. *l'* z dopełniaczem tworzy tzw. *lamed auctoris*, z czego wynikałoby, że *l'* Dawid znaczy tyle, co psalm napisany przez Dawida. Jednak analiza wewnętrzna większości psalmów nie dopuszcza takiego rozwiązania. Przeciw autorstwu Dawida co do wielu psalmów przemawiają idee w nich zawarte, a także ich język. Por.: H. Cazelles: *La question du Lamed auctoris*, *Revue Biblique* (=RB) 56(1949) s. 93—101. Trudność związana z właściwą interpretacją partykuły *l'* próbuje się obecnie rozwiązać poprzez analizę literatury ugaryckiej, gdzie podobnie jak w psalmach część utworów zaopatrzona jest przyimkiem *min*. Przypuszcza się, że *min* (pełniący tę funkcję w j. ugaryckim, co *l'* w hebr.) oznacza cykl lub serię utworów, które zostały przypisane jakiejś poważnej osobie. Por.: L. Sabourin, jw. s. 12.

2. Tylko w Bogu jestem spokojny,
Od Niego pochodzi moje zbawienie.
3. Tylko On jest moją skałą i ocaleniem,
On twierdzą moją, więc się więcej³⁷ nie zachwieję.
4. Jak długo będziecie myśleć o zamachu³⁸ na człowieka
wy wszyscy, którzy atakujecie³⁹, jak ścianę nachyloną,
jak mur, który się wali.
5. Tylko oszustwa⁴⁰ planują aby uwieść [bo] miłują kłamstwo⁴¹;
Swymi ustami błogosławią,
a w swoich wnętrzach przeklinają. Sela⁴².

Podobnie i ^{1c}Dawid występujące w tytułach 73 psalmów wskazuje nie tyle na autora psalmu, ile na uosobienie idei króla, panującego czy dynastii. M. Dahood, *Psalms*, t. 1, jw. s. 15. H.-J. Kraus, jw. s. XIX.

³⁷ *rabbah* — więcej, zgoła. LXX — *epi pleion*, Vg — *amplius*. Część kodeksów hebrajskich tego słowa nie posiada. H. Gunkel, jw. s. 264, a za nim J. Calès: *Le livre des Psaumes*. T. 1. Paris 1936 s. 592. E. Pödecharde: *Le Psautier*. T. 1. Lyon 1949 s. 248 oraz H.-J. Kraus, jw. s. 435, opuszczają *rabbah* ze względu na metrykę wiersza oraz z powodu jego braku w w. 7. Wydaje się, że nawet względędu na powagę samcj LXX należy *rabbah* zatrzymać w tekście, tym bardziej że pomimo wielu podobieństw zachodzących pomiędzy w. 2—3 a 6—7 zostały tam wprowadzone przez autora celowe różnice.

³⁸ *t'hôl'tû* — słowo bardzo rzadkie i posiadające sens trudny do ustalenia. LXX — *epititheste* (napadacie), Alkwiła (= 'A) — *epibouleete* (myślicie o zamachu), Symmach (=Sym) — *malaioponesete* (daremnie się trudzicie), Hieronim (=Hier) — *insidiarini*. H. Gunkel, jw. s. 264, opierając się na analogii w j. arabskim twierdzi, że *t'hôl'tû* pochodzi od rdzenia *hit* i znaczy: napierać z groźbą na kogoś. E. Pödehard, jw. s. 247, opowiada się jednak za tłumaczeniem 'A (myśleć o zamachu), co wydaje się być słuszne ze względu na rozwijanie, w dalszej części lamentacji, myśli o podstępnych knowaniach.

³⁹ Tekst masorecki (=TM) — *t'rass'hû* od *rasah* — uderzać, zabijać, mordować. L. Koehler — W. Baumgartner: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden 1953² s. 907. W tym kontekście takie tłumaczenie nie ma sensu. B. Duham, jw. s. 240 i G. Castellino, jw. s. 877, proponują wprowadzenie poprawki na *tisr'hû* (od *srh* — krzyżeć). H. Gunkel, jw. s. 264, a za nim H.-J. Kraus, jw. s. 435, umieszczają zamiast *t'rass'hû* — *tarúsû* (od *rûs* — podbiec, szturmować, biec po czymś). Ta ostatnia wersja wydaje się być możliwa do przyjęcia.

⁴⁰ TM — *mišš'etô* (infinitivus constructus od *naša'* — podnosić). LXX — *ten timen mou* — *maš'eti* — moje wywyższenie; Vg — *verumtamen pretium meum* — *maš'eti*; Hier — *partem eius* — *maš'etô*. G. Castellino, jw. s. 289 i L. Saborin, jw. s. 106, tłumaczą: „z mojej wysokości”, „z mojego wysokiego miejsca”. Ponieważ w psalmie nie ma mowy o tym, o jaką „wysokość” czy „wywyższenie” tutaj chodzi, dlatego H. Gunkel, jw. s. 264, proponuje poprawkę z *mišš'etô* na *mašš'u'ôt* od *naša'* — oszukiwać. Podobną lekcję proponuje H.-J. Kraus, jw. s. 435. Tego rodzaju koniektura wydaje się być słuszna, gdyż rozjaśnia sens wiersza oraz przywraca jego paralelizm.

⁴¹ *kazab* — kłamstwo. LXX, 'A, Sym, Quinta — *en pseudei* — *bekazab* — w kłamstwie; Vg — *in siti* — w pragnieniu (prawdopodobnie kopista zmienił *pseudei* na *dipsei*). H. Gunkel, jw. s. 264, i H.-J. Kraus, jw. s. 436, poprawiają tekst na *lakazab*. Wydaje się, że jednak nie ma dostatecznych racji, aby wprowadzać w tym wypadku poprawkę i dlatego trzeba się opowiedzieć za TM. Por.: E. Pödehard, jw. s. 248.

⁴² *selah*. Znaczenie tego wyrazu jest bardzo trudne do ustalenia. Z *selah* spotykamy się w psalmach 71 razy (według LXX — 92 razy). 'A i Hier tłumaczą to słowo przez: *semper* — zawsze; Sym przez: *aei* (przez wszystkie wieki); LXX *selah* tłumaczy przez: *diapsalma* — co oznaczało grę instrumentu w przerwie śpiewania psalmu. Nowożytni filologowie w różny sposób próbują wytłumaczyć pochodzenie i znaczenie słowa *selah*. R. Stiech: *Die Versdubletten des Psalters*. ZAW 17(1969)

6. Tylko w Bogu uspokój się, duszo moja,
Ponieważ od Niego pochodzi moja nadzieja.
7. Tylko On jest moją skałą i ocaleniem,
On twierdzą moją, więc się nie zachwieję.
8. U Boga zbawienie moje i moja chwała,
skała mego schronienia⁴³ i ucieczka moja jest w Bogu.
9. Jemu zaufajcie, całe zgromadzenie⁴⁴ ludu,
przed Nim wylejcie wasze serca:
Bóg jest ucieczką dla nas. Sela.
10. Tylko technieniem są synowie ludzcy,
kłamstwem — synowie mężów;
Na wagach, gdy oni się wzniosą⁴⁵ — [lżejsi] wszyscy niż
technienie.
11. Nie ufajcie w przemoc,
ani w rabunku nie pokładajcie nadziei,
[do] bogactwa, choćby wzrastało, nie przywiązujcie serca.
12. Jeden raz przemówił Bóg, dwa razy usłyszałem,
że potęga jest u Boga,
13. i Twoja, Panie, łaskawość,
ponieważ Ty odmierzasz człowiekowi to, na co zasłużył.

s. 104; 58(1940) s. 317, wyprowadzając *selah* od *slh* (podnieść głos lub oczy), tłumaczy je jako wezwanie do powtórzenia (*da capo*). Opierając się na powyższej etymologii G. Gyllenberg: Die Bedeutung des Wortes Sela. ZAW 58(1940) s. 152—156, jest zdania, że *selah* oznacza wezwanie do śpiewu chóralnego, podczas gdy pozostała część psalmu wykonywana była przez kantora. B. D. Erdmans: The Book of Psalms. *Oudtestamentische Studien*. 4(1947) s. 51, powołując się na aramejski czasownik *sl* (nachylić się, modlić się), w *selah* wodzi wezwanie do nachylenia się w modlitwie, czyli pokłonów. W j. arabskim *salat* również oznacza modlitwę odmawianą wśród pokłonów. H. Snaitch: Selah. VT 2(1952) s. 43—56, powołując się na odpowiedni traktat Miszny (Taanit VII,3) uważa, że *selah* jest wskazówką dla dyrygenta i stanowi pozostałość z tego okresu, kiedy śpiewano psalmy w trzech odcinkach. H.-J. Kraus, jw. s. XXV, a także L. Sabourin, jw. s. 13, są słusznego zdania, że *selah* prawdopodobnie wskazywało na przerwę w śpiewaniu psalmu, podczas kiedy lud przy dźwiękach samych instrumentów oddawał Bogu pokłony.

⁴³ *‘uzzi* — moje schronienie; LXX — *tes boetheias* = *‘ezri* — moja pomoc; przekład syryjski Peszitto — *w’durj* — i mój wspomożyciel. Ponieważ *‘oz* stoi często w Starym Testamencie paralelnie z *mahseh* (ucieczka, twierdza), dlatego lekcja TM jest prawdopodobniejsza. Por.: A. Hamp: Ps 8,2b.3. *Biblische Zeitschrift* 1(1972) s. 116.

⁴⁴ TM: *b^ckol^cet* — w każdym czasie; LXX — *pasa synagoge* — całe zgromadzenie ludu (= *kol^cadat*); Vg — *omnis congregatio*. Lekcja LXX jest na ogół przyjmowana przez krytyków. Wyjątek stanowi B. Duhm, jw. s. 241, który proponuje zmienić *kol^cet* na *‘ittékem* — we wszystkich losach, oraz L. Sabourin, jw. s. 106, który pozostaje przy TM. Za przyjęciem lekcji LXX przemawia fakt, że w TM słowo *‘am* umieszczone jest po raz pierwszy i to bez bliższego określenia, a także bez rodzajnika.

⁴⁵ *la^cdlot* (od *‘alah* — podnosić się). Zwrot niejasny. LXX w tym miejscu posiada: *lou adikesai* = *la^cdlot* — dla nieprawości. H. Gunkel, jw. s. 265, proponuje jako możliwą poprawkę: *me^calah* — (lżejsze) niż liście. Ponieważ w tekście jest mowa o wagach, które wykazują brak znaczenia (lekkość) nieprawych, stąd mimo trudności w przekładzie, lekcja TM jest właściwa.

Ustalenie tekstu oraz jego przekład stanowi punkt wyjścia do badań nad rozwojem literackim, czyli gatunkiem psalmu, jego czasem oraz autorem powstania⁴⁶. Problem ten był względnie łatwy do czasu, gdy za autora większości psalmów uważano Dawida. Skoro jednak autorstwo Dawida co do wielu psalmów zostało zakwestionowane⁴⁷, uczeni zostali zmuszeni do opracowania nowej metody dla rozwiązania zagadki psalmów.

Fundamentalne zasady dotyczące tego zagadnienia dał H. Gunkel⁴⁸. Zauważył on, że należy ustalić nie tylko tekst psalmu, ale również trzeba określić sytuację życiową, w jakiej utwór powstał, wyodrębnić jego główne myśli oraz poznać samą strukturę, czyli formę danego psalmu⁴⁹. Te wszystkie elementy, jak: sytuacja życiowa (*Sitz im Leben*), treść i budowa pozwolą ustalić, do jakiego gatunku należy zaliczyć dany psalm.

1. BUDOWA PSALMU 62

Psalm, jak to wynika z krytyki tekstu, zachował się dość dobrze. Pewne trudniejsze miejsca, jak w. 4—5 i 11, po wprowadzeniu koniecznych koniektur dają dobry i jasny sens.

Cechą charakterystyczną psalmu jest jego nieregularne metrum. Wprawdzie H. Gunkel widzi w nim metrum regularne: 3+2⁵⁰, ale wydaje się, że ten cel osiągnął przez zbyt dowolne przekształcanie wierszy psalmu. Bardziej słuszne wydaje się być zdanie H.-J. Krausa, wg którego przeważa metrum 3+2 (w. 3, 4, 5, 7, 10, 11a), obok niego jednak istnieje 2+2+2 (w. 2, 6), 3+2+2 (w. 8), 3+3+3 (w. 9), 3+3 (w. 11b i 12a) oraz 2+2 (w. 12b i 13)⁵¹. Opinię tę można przyjąć z jednym zastrzeżeniem, mianowicie w w. 3 jest metrum 3+3 ze względu na zachowanie słowa *rabbah*.

Inną cechą charakterystyczną Ps 62 jest zmienność nastroju w różnych jego częściach. Autor w w. 2—3 oraz 6—8 mówi o sobie w pierwszej osobie liczby pojedynczej, natomiast w w. 4—5 przechodzi na trzecią osobę liczby pojedynczej. W części lamentacyjnej zwraca się do nieprzyjaciół (w. 4—5), natomiast od w. 9 przechodzi psalmista do pouczenia ludu. Ta zmienność nastroju była przyczyną, że niektórzy egzegeci uważali, że Ps 62 nie jest utworem jednorodnym, lecz kompilacją, na którą złożyły się przynajmniej dwa odrębne utwory. H. Gunkel dzielił psalm na dwie części⁵². Pierwszą część (w. 4—8) ma tworzyć pieśń ufności, drugą natomiast (w. 9—13) tworzy psalm o charakterze dydaktycznym. Również G. Castellino opowiadał się za pewną odrębnością części pierwszej Ps 62 (w. 2—7), przyjmując w tej części istnienie refrenu⁵³. Wydaje się, że te opinie nie są słuszne, ponieważ w. 2—3 i 6—7 nie są jednak refrenem. Istnieją między nimi różnice najprawdopodobniej wprowa-

⁴⁶ Por.: St. E a c h: Gatunki psalmów, miejsce ich powstania i struktura. *Zeszyty Naukowe KUL*, 2(1972) s. 3—14.

⁴⁷ Pierwszym, który zakwestionował stosowanie *lamed auctoris* odnośnie Dawida, był T. K. Ch a y n e: *Origin of the Psalter*. London 1889.

⁴⁸ H. G u n k e l — J. B e g r i c h, jw.

⁴⁹ Tamże, s. 9, 22.

⁵⁰ Jw. s. 262.

⁵¹ Jw. s. 436.

⁵² Jw. s. 263.

⁵³ Jw. s. 288.

dzone celowo. Gdyby rzeczywiście w. 9—13 tworzyły odrębną część, to wówczas zachęcenie do ufności *bithū bō* (w. 9) — „zaufajcie Jemu”, byłoby zwrotem niezrozumiałym. Zaimek *bō* — „jemu” posiada pełne znaczenie tylko wówczas, gdy się pamięta o wyznaniu ufności w Boga z w. 2—3 i 6—8. Również w. 10 poprzez określenie synów ludzkich, iż są „kłamstwem” posiada silne związki z w. 5, gdzie psalmista mówi, że nieprzyjaciele „umiłowali kłamstwo”.

Biorąc powyższe racje pod uwagę można stwierdzić, że Ps 62 należy traktować jako jedną, zwartą całość. Poszczególne jego elementy są związane w jedno dominującą w psalmie ideą, jaką jest ufność.

Psalm 62 składa się z czterech części:

1. w. 2—3 wyznanie ufności odgrywające rolę wstępu,
2. w. 4—8 skarga na nieprzyjaciół (4—5) wraz z utwierdzeniem się w ufności,
3. w. 9—11 nauka o prawdziwej i fałszywej ufności skierowana do ludu. Część ta zawiera również ocenę tych, którzy Bogu nie ufają. Widać w tym fragmencie wpływ utworów dydaktycznych,
4. w. 12—13 zakończenie w formie przysłowia mądrościowego, które pełni rolę uzasadnienia nauki psalmu.

2. GŁÓWNE IDEE PSALMU 62

Psalmy przedstawiają cały wachlarz ludzkich uczuć w stosunku do Boga, od skargi aż do dziękczynienia. Przedstawiając ludzką dolę, jakby mimo woli psalmiści formułują pewne prawdy odnośnie Boga, człowieka, odpowiedzialności za własne czyny itp. Chociaż poszczególny psalm nie jest traktatem czy wykładem na dany temat, zazwyczaj jednak jego uwaga koncentruje się na jakiejś jednej, głównej idei przewodniej.

Nie ulega wątpliwości, że podstawową ideą, która stale przewija się niemal przez wszystkie części Ps 62, jest *u f n o ś ć*. Świadczy o tym odpowiednio zastosowanie obrazów jak i pojęć (*batah, tiqwah i mahseh*).

Problematyka ufności nie jest oczywiście, jedyną w psalmie. Szczególnie zwracają uwagę wiersze: 4—5, które zawierają skargę prześladowanego w formie oburzającego pytania. Nieobcy więc był psalmiście problem nieprzyjaciół i prześladowanych, który stara się rozwiązać przez wskazanie jedynego ratunku dla uciśnionego, jakim jest ucieczka do Jahwe.

W części trzeciej (w. 9—11) oraz czwartej psalmu (w. 12—13) łatwo dostrzec jeszcze inne idee, jak: sprawiedliwość Boża, Jego moc i potęgę, łaskawość, problem odpowiedzialności człowieka za swoje czyny, czy też zagadnienie: czym jest człowiek grzeszny wobec Boga.

Cała ta bogata treść Psalmu 62 nie rozbija jego struktury, lecz wydaje się być sprowadzona do roli motywów uzasadniających mocną ufność autora psalmu.

3. ŚRODOWISKO ŻYCIOWE PSALMU 62

Dla właściwego określenia gatunku danego psalmu, oprócz budowy i jego głównych idei, należy poznać środowisko życiowe, z jakiego dany utwór wyrósł.

Psalmy, zwłaszcza lamentacje, posługują się w opisach zdarzeń, prześladowań i prośb najczęściej ogólnikami i dlatego trudno wskazać na sytuację życiową, w jakiej one powstały. H. Gunkel twierdził, że większość gatunków powstała w kulcie i dla potrzeb kultu. Ma za tym przemawiać właśnie ogólnikowy charakter ⁵⁴.

Analiza Psalmu 62 zdaje się wskazywać na jego kultowe pochodzenie. Psalm jakby celowo unika sformułowań bardzo ostrych, ściśle określających położenie prześladowanego oraz stanowisko nieprzyjaciół. Brak wyraźnych aluzji do historycznych zdarzeń lub postaci. Za kultowym pochodzeniem Psalmu 62 przemawia według J.-H. Krausa rzekoma aluzja do świątyni, jako miejsca azylu w w. 3:

„Tylko On jest moją skałą i ocaleniem,
On twierdzą moją, więc się nie zachwieję więcej” ⁵⁵.

Inną wskazówką, która miałyby przemawiać za tezą, że psalm powstał w kulcie, ma być „zbawcza wyrocznia”, za jaką jest uważany w. 12b—13:

„...że potęga jest u Boga,
i Twoja, Panie, łaskawość,
ponieważ Ty odmierzasz człowiekowi to, na co zasłużył”.

Za takim znaczeniem powyższych wierszy opowiadają się H. Gunkel ⁵⁶, H.-J. Kraus ⁵⁷, L. Sabourin ⁵⁸ i A. Weiser ⁵⁹.

Hipotezę zbliżoną do powyższej, lecz opartą na nieco innej podstawie odnośnie powstania Psalmu 62, wysunął L. Delekat ⁶⁰. Punktem wyjścia dla jego badań było znaczenie wyrazu *miktam*, który jest umieszczony w tytułach kilku psalmów ⁶¹. Wyraz *miktam Septuaginta* tłumaczy jako: „napis na kamieniu”, a *Targum* przez „wyrycie”. W języku hebrajskim słowo *miktam* wywodzi się od rdzenia *ktm* — zaznaczyć, poplamieć. Już F. Boethgen w 1897 r. wysunął hipotezę, że psalmy noszące w tytule *miktam* mogły być formularzami modlitewnymi, które były wyrzyte na kamieniu. Za tą hipotezą miałyby przemawiać odkrycia dokonane w Tebach w Egipcie. Znaleziono tam napisy umieszczone na stelach kamiennych, datowane na XIV—XIII w. a.Ch.n. Napisy te zawierają modlitwy prośzące i dziękczynne pochodzące od robotników i rzemieślników zatrudnionych przy świątyni. Podobne napisy wyrzyte na kamieniu, mówiące o czymś pobycie w danym miejscu, z krótką modlitwą, spotkano również w środkowej i północnej Arabii z VI—V w. a.Ch.n. Te znaleziska w połączeniu z tajemniczym wyrazem *miktam* pozwoliły L. Delekatowi przypuszczać, że podobny zwyczaj mógł panować i w Izraelu. Prośby o ratunek i opiekę były, wg L. Delekata, wyrzyte na kamieniach w świątyni, jako gotowe wzory modlitw dla błagających o azyl, do których dopisy-

⁵⁴ H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 176.

⁵⁵ Jw. s. 436.

⁵⁶ Jw. s. 263.

⁵⁷ Jw. s. 436—439.

⁵⁸ Jw. s. 106.

⁵⁹ Jw. s. 281.

⁶⁰ Jw. s. 14 nn.

⁶¹ Ps 16; 56—60.

wano podpis świadczący o wysłuchaniu modlącego się⁶². W późniejszym okresie w świątyni istniały takie wzory modlitw spisane na pipirusie, które posłużyły do opracowania w formie uporządkowanej lamentacji znajdujących się obecnie w Psalterzu. Niektóre psalmy miałyby zachować tylko napis o wysłuchaniu modlącego się. Do takich ma należeć Psalm 62. Według L. Delekata, jest on odbiciem polemiki uciekiniera ze ścigającymi go oraz z władzą miejską, która początkowo nie chciała mu udzielić azylu⁶³.

Opinię nieco odmienną, w stosunku do powyższych, co do pochodzenia Psalmu 62 reprezentuje W. Beyerlin⁶⁴. Stwierdza on, że jest możliwe, iż Psalm 62 został wygłoszony w świątyni, że w jego zakończeniu odbiła się kultowa wyrocznia oraz że psalmista mógł przemawiać do ludu zebranego na nabożeństwie w świątyni⁶⁵ — jednak nie jest to oczywiste. Jako argumenty przeciwne przytacza brak odpowiedzi psalmisty na uprzednio kultowe ogłoszenie wyroczni zbawczej, a także silnie refleksyjny charakter całego utworu pozwalający przypuszczać, że lamentujący nie jest autorem psalmu. Biorąc te racje pod uwagę, W. Beyerlin umieszcza Psalm 62 w zbiorze utworów powstałych bez związku z instytucją kultową⁶⁶.

Wydaje się, że ostrożność W. Beyerlina co do pochodzenia Psalmu 62 jest całkowicie uzasadniona. Wzmianka o twierdzy, jako ratunku dla prześladowanego, nie wystarcza, aby wyciągnąć wniosek, że jest to aluzja do świątyni, jak to chciał H.-J. Kraus. Takie zwroty jak: skała, ucieczka, ocalenie czy twierdza odnoszą się zazwyczaj do Jahwe, na co wskazuje także najbliższy kontekst psalmu⁶⁷.

Trudno też opierać tezę o kultowym pochodzeniu Psalmu 62 na rzekomej kultowej wyroczni o zbawieniu, której ślad mają stanowić w. 12b—13. Wprawdzie J. Begrich⁶⁸, opierając się na śladach wyroczni u Deuteroizajasa⁶⁹ oraz u Jeremiasza (Jr 30,10) twierdzi, że tego rodzaju wyrocznie były bardzo powszechne w Izraelu, a psalmy mają być głównymi ich świadkami. Dzięki tej hipotezie dobrze tłumaczyłby się nagły wybuch ufności następujący po skardze. Nie można jednak istnienia hipotetycznej wyroczni kapłańskiej rozciągać na wszystkie lamentacje. Pewność wysłuchania i to nagłe przejście od narzekań do ufności można wyjaśnić refleksją autora nad wielkością i łaskawością Jahwe oraz samymi założeniami przy kompozycji danego psalmu.

W Psalmie 62 wiersze: 12b—13 nie muszą być śladem wyroczni, jak to zauważył W. Beyerlin⁷⁰. Jest to najprawdopodobniej ujęta w formie przysłowia mądrościowa sentencja, stanowiąca podstawę do przedstawionej w wierszach poprzednich nauki o ufności⁷¹.

⁶² Jw. s. 18.

⁶³ Tamże, s. 188.

⁶⁴ Jw. s. 28.

⁶⁵ Por.: A. Weiser, jw. s. 304.

⁶⁶ Jw. s. 18 nn.

⁶⁷ Por. Ps: 18,32; 19,15; 28,1; 31,3,4; 42,19; 78,35; 92,16; 94,22; 144,1; por. także: 2 Sm 22,32; 23,3; Pwt 32,4; Iz 30,29; 44,8; Ha 1,12.

⁶⁸ J. Begrich: Das priesterliche Heilsorakel. ZAW 52(1934) s. 81—92. Por.: H.-J. Kraus, jw., R. Kilian: Ps 22 und das priesterliche Heilsorakel. *Biblische Zeitschrift* 12(1968) s. 172—185.

⁶⁹ Iz 41,8—13.14—15; 43,1—6; 44,2—3.

⁷⁰ Jw. s. 18.

⁷¹ Por.: Jb 12,13.16; 34,11.

Nie można również przyjąć opinii L. Delekata. Opiera się ona na założeniu, że ufnosć wyrażona w Psalmie 62 jest wynikiem otrzymania zbawczej wyroczni, o której zresztą sam psalm nic nie mówi. Drugim założeniem L. Delekata jest przekonanie, że wszystkie lamentacje pochodzą z wzorów wyrzniętych na kamieniach w świątyni, co nie zostało jeszcze potwierdzone przez wyniki badań, zwłaszcza archeologicznych.

Biorąc pod uwagę powyżej przytoczone opinie na temat środowiska życiowego, w jakim powstał Psalm 62, wydaje się, że najbliższa prawdy jest opinia W. Beyerlina — nie wiążąca tego utworu z kultem. Podobnego zdania jest R. Mayer, zaliczając Psalm 62 do tzw. pieśni duchowych, które wg niego nie mają wcale lub bardzo mało wspólnego z kultem⁷².

Za niekultowym pochodzeniem psalmu przemawia nie tylko jego silnie refleksyjny charakter, ale też jego sposób odnoszenia się do Boga. Psalm, za wyjątkiem w. 13, kiedy mówi o Bogu, używa trzeciej osoby liczby pojedynczej. To wskazuje na to, że nastąpiło w nim odejście od formy modlitwowej, właściwej dla kultu⁷³, a przejście do formy modlitwy wyrosłej z osobistej pobożności. Psalm posiada wiele punktów zbieżnych z mowami Jeremiasza czy to przeciwko fałszywemu prorokom, czy też przeciwko bałwochwalstwu⁷⁴. Te zaś powstały niezależnie od kultu⁷⁵.

Środowiskiem życiowym, w którym powstał Psalm 62, nie był więc kult, chociaż na jego strukturze mógł się zaznaczyć wpływ utworów kultowych.

Przeprowadzona analiza Psalmu 62 ukazała jego budowę, główne idee oraz środowisko życiowe towarzyszące jego powstaniu. To wszystko wystarcza, aby ostatecznie ustalić gatunek literacki Psalmu 62.

Uczeni na ogół zaliczają Psalm 62 do gatunku lamentacji indywidualnej ze wskazaniem, iż należy go ponadto zaszeregować do specjalnej podgrupy psalmów ufnościowych. Tak sądzą H. Gunkel⁷⁶, G. Castellino⁷⁷, W. R. Taylor⁷⁸, H.-J. Kraus⁷⁹ oraz L. Sabourin⁸⁰. Wyjątek stanowi R. Mayer, który zalicza Psalm 62 do gatunku tzw. pieśni duchowych, wyodrębniając go w ten sposób z gatunku lamentacji⁸¹.

Wydaje się, że Psalm 62 należy zaliczyć do gatunku lamentacji, gdyż zawiera w sobie wszystkie elementy istotne dla tego gatunku.

Lamentacja posiada w p r o w a d z e n i e, które zaczyna się od wezwania imienia Bożego z wołaniem o pomoc. Czasem jest to prośba z odpowiednim umotywowaniem (Ps 62,2—3). Z kolei następuje błagalna prośba, która zawiera w sobie elementy nie zawsze stojące w tym samym porządku jak: skarga, usilna prośba o pomoc, ufnie wyznanie lamentującego, że Bóg go wysłucha, z różnymi motywami ufności (Ps

⁷² Jw. s. 321.

⁷³ H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 255.

⁷⁴ Por.: Jr 2,8b; 16,19; 23,29—32; 25,14; 28,15.

⁷⁵ Por.: L. Stachowiak: Księga Jeremiasza (Pismo Święte Starego Testamentu = PSST, t. X,1). Poznań 1967 s. 69.

⁷⁶ H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 172; do Ps ufnościowych zalicza: Ps 4; 11; 16; 23; 27,1—6; 62; 131.

⁷⁷ Jw. s. 265; do tej grupy zalicza Ps: 3; 11; 16; 23; 27,1—6; 41; 62; 131.

⁷⁸ The Book of Psalms, Interpreters Bible. T. 4. New York 1955 s. 322; Psalmi ufnościowe: 4; 11; 16; 23; 27; 62; 131.

⁷⁹ Jw. s. XLVII; Ps ufn.: 4; 11; 16; 23; (27); 62; 131.

⁸⁰ Jw. s. 244; Ps ufn.: 3; 4; 11; 16; 23; 27; 62; 121; 131.

⁸¹ Jw. s. 321.

62,4—8). Zakończenie zawiera w sobie czasem ponowienie ufności lub dziękczynienia albo też tzw. doksologię (Ps 62,12—13)⁸².

Nietrudno zauważyć, że Psalm 62, mimo że w ogólnych zarysach mieści się w gatunku lamentacji, to jednak od jej klasycznego schematu nieco odbiega.

Właściwe lamentacji w prowadzenie zostało zastąpione wyznaniem ufności. Psalmista nie chciał się ograniczyć do prośby, lecz od razu przedstawia to, co jest podstawą prośby, mianowicie ufność⁸³.

Część zasadnicza psalmu zawiera skargę (w. 4—5), która jest wyjaśnieniem ufności (w. 2—3), co jest zgodne z klasyczną lamentacją. Brak natomiast prośby, a na jej miejsce zostaje wprowadzone szeroko rozbudowane ufne wyznanie lamentującego (w. 6—8). To wyznanie ufności przekształca się w zachętę i pouczenie o ufności skierowane do innych ludzi (w. 9—11). Nie należy jednak tego fragmentu traktować jako nowy element włączony do psalmu, lecz raczej jako rozwinięcie myśli zawartych w w. 6—8.

Zakończenie, które zawiera w sobie ogólną zasadę o Bogu (w. 12—13), odpowiada zakończeniom lamentacji jednostki.

Biorąc pod uwagę fakt, że Psalm 62 prawdopodobnie nie powstał w kulcie oraz że w sposób szczególny akcentuje i rozwija ideę ufności, należy go traktować jako wynik rozwoju gatunku lamentacji indywidualnych w kierunku pieśni ufnościowych, bardziej osobistych⁸⁴. Nie jest to odejście od lamentacji tak dalekie, aby można było Psalm 62 zaliczyć do jakiegoś odrębnego gatunku i dlatego wydaje się słuszne zdanie uczonych, którzy zaliczają utwór do grupy psalmów ufnościowych w gatunku lamentacji indywidualnych.

III. CZAS POWSTANIA PSALMU 62

Aby treść psalmu stała się jaśniejsza, należy nie tylko określić jego przynależność pod względem gatunku literackiego, ale trzeba też poznać inne istotne okoliczności towarzyszące powstawaniu danego utworu, a mianowicie: czas, w którym psalm został zredagowany, oraz w miarę możliwości jego autor.

1. NAJWAŻNIEJSZE OPINIE CO DO CZASU POWSTANIA

Psalmy, jak to zresztą ma miejsce z utworami poetyckimi, zazwyczaj nie liczą się z faktami w sensie historycznym. Nawet kiedy powołują się na jakieś wydarzenie w historii, nie może to być jeszcze podstawą do odczytania dokładnej daty powstania utworu ze względu na trudności w ustaleniu, w jakim czasie ta refleksja historyczna została uczyniona.

Jest bardzo mało psalmów, którym można przypisać pewną datę ich powstania. Metody używane dla określenia daty powstania psalmów są bardzo różne.

Jedni próbują odszukać i odczytać aluzje do historycznych zdarzeń

⁸² H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 172. H.-J. Kraus, jw. s. XLVI.

⁸³ H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 232.

⁸⁴ Tamże, s. 254—256.

w samych psalmach i w ten sposób ustalić przynajmniej ich *terminus a quo*. Inni natomiast szukają literackich i teologicznych powiązań z innymi tekstami biblijnymi, ściślej określonymi w czasie. Tak czyni np.: R. Tournay dla Psalmu 20 i 21⁸⁵. S. Mowinckel sądzi, że postępowanie w datowaniu psalmów nastąpi wówczas, gdy najpierw będą rozważane typy psalmów, a potem dopiero poszczególne jednostki⁸⁶. A. Weiser znów uważa, że można rozróżnić w bardzo wielu psalmach jakąś wzajemną zgodność w cechach istotnych i to równoległe z danymi ksiąg historycznych oraz prorockich, zawsze w odniesieniu do tych samych ram kultowych. Sama starożytność tych tradycji w oczach Weisera potwierdza czas powstania całości psalmów przed niewolą babilońską⁸⁷.

Mając na uwadze taką różnorodność opinii, jeżeli chodzi o czas powstania psalmów, trudno się dziwić, że i w wypadku Psalmu 62 nie jest inaczej.

H. Gunkel nie wypowiada się wprost co do daty powstania Psalmu 62. Zalicza go natomiast do grupy psalmów ufnościowych⁸⁸, które wg niego wyrosły z gatunku lamentacji jednostki⁸⁹. Ponieważ lamentacje jednostki H. Gunkel datuje na okres przed zburzeniem Jeruzolimy⁹⁰, można więc przypuszczać, że wg niego psalmy ufnościowe powstały w czasie lub po niewoli babilońskiej.

H.-J. Kraus twierdzi, że Psalm 62 można uważać za powstały krótko przed lub po niewoli⁹¹. W. Beyerlin natomiast uważa, że ów psalm nie dostarcza żadnych kryteriów, które by mogły wskazać na czas jego powstania⁹². Podobnie nie mogą się zdecydować na sprecyzowanie daty powstania Psalmu 62 inni, jak A. Weiser⁹³ czy J. Coppens, M. Buitensieper oraz E. Podechard⁹⁴. L. Sabourin, przedstawiając wykaz psalmów sprządy i po niewoli babilońskiej, nie wylicza Psalmu 62 w żadnej z tych grup⁹⁵. E. Sellin — G. Fohrer zaliczają Psalm 62 do utworów powstałych po niewoli babilońskiej⁹⁶, idąc w tym wypadku za A. M. Honeymanem⁹⁷. Przegląd powyższych opinii świadczy o trudności, na jaką napotykali egzegeci przy określaniu czasu powstania omawianego psalmu.

2. PRÓBA OKREŚLENIA HISTORYCZNYCH RAM DLA PSALMU 62

Wydaje się, że zasadniczą trudność spowodował w tym wypadku brak kryteriów zewnętrznych, które by pozwalały na postawienie pewnej oceny. Ponadto niektórzy egzegeci brali pod uwagę tylko pewne zjawiska

⁸⁵ Recherches sur la chronologie des Psaumes. RB 66(1959) s. 161—190. Por.: L. Sabourin, jw. s. 16.

⁸⁶ Por.: L. Sabourin, jw. s. 146. S. Mowinckel: Psalmenstudien. Oslo 1921—1924.

⁸⁷ Por.: A. Descamps, jw. s. 83.

⁸⁸ H. Gunkel, jw. s. 262.

⁸⁹ H. Gunkel — J. Begrich, jw. s. 256.

⁹⁰ Tamże, s. 425.

⁹¹ H.-J. Kraus, jw. s. 436.

⁹² Jw. s. 28.

⁹³ Jw. s. 304.

⁹⁴ Por.: L. Sabourin, jw. s. 22—23.

⁹⁵ Tamże, s. 24.

⁹⁶ E. Sellin — G. Fohrer, jw. s. 312.

⁹⁷ A. M. Honeyman, jw. s. 348—350.

literackie występujące w psalmie i stąd niesłusznie oceniali go jako utwór późny. Np.: A. M. Honeyman czy E. Sellin — G. Fohrer swoją opinię o powstaniu psalmu po niewoli oparli przede wszystkim na istnieniu w nim elementów mądrościowych⁹⁶. Chcąc pokusić się o dokładniejsze sprecyzowanie czasu powstania Psalmu 62, trzeba sięgnąć do analizy porównawczej. Podobieństwo w terminologii, czy wspólnota idei z utworami nie budzącymi wątpliwości co do czasu swego powstania, może być cenną wskazówką w rozwiązaniu problemu Psalmu 62.

Wiersze 4—5 zawierają skargę na pewnych ludzi, którzy usiłują psalmiście szkodzić, posługując się przede wszystkim kłamstwem i podstępem. Nieprzyjaciele ci pokładają ufność w bogactwach nieuczciwie zdobytych (w. 10—11). Wiersz 5b:

„...swymi ustami błogosławią,
a w swoich wnętrzach przeklinają”,

wskazuje, że psalmista prawdopodobnie doznaje udręki ze strony własnego, najbliższego otoczenia. Ludzie nieprzyjaźni autorowi psalmu mogą również zwiędzieć pozostałych, na co wskazują przestrogi zawarte w w. 9—11.

Wydaje się, że problem podobny spotyka się w utworach niektórych proroków, np.: Ez 33,31:

„I przychodzą do ciebie jak na zebranie ludowe, siadają przed tobą i słuchają twoich słów; jednakże według nich nie postępują, bo kłamstwa są w ich ustach, według tego oni działają, a serce ich ciągnie do zysku”⁹⁹.

Podobne wady wytyka swoim nieprzyjaciołom autor Psalmu 62, kiedy nazywa ich kłamstwem (w. 10), albo że „umiłowali kłamstwo” (w. 5), a przywiązanie serca do bogactw (w. 11) przeszkadza w prawdziwej ufności w Boga. Jeszcze bliższą analogię do sytuacji Psalmu 62 wskazuje księga Jeremiasza, np.: 28,15:

„Rzekł tedy Jeremiasz prorok do Chananiaza: «Słuchaj, Chananiazu! Nie posłał ciebie Jahwe, a ty doprowadzasz ten lud do pokładania ufności w kłamstwie»”.

W powyższym wypadku prorok Jeremiasz występuje przeciwko nieprzyjaciołom szczególnego rodzaju, mianowicie przeciwko fałszywym sługom słowa. Wyraźniej o nich mówi w rozdz. 2,8b:

„...prorocy głosili wyroczenie na korzyść Baala i chodzili za tymi, którzy nie dają pomocy”¹⁰⁰.

Jeremiasz w polemice z fałszywymi prorokami używa w stosunku do nich podobnych określeń, co autor Psalmu 62 odnośnie swych nieprzyjaciół, np:

„...poszli za nicością (*hahebel*), i stali się sami nicością (*wajjehbalû*)” (Jr 2,5b).

⁹⁶ Tamże, s. 348—350. E. Sellin — G. Fohrer, jw. s. 312.

⁹⁹ Por.: Jr 28,15; 25,14; Iz 28,15; Oz 7,13; 12,2; Ez 13,6—9.19; 21,34; 22,28.

¹⁰⁰ Por.: Jr 23,13—15.16—22.

Podobnie w Psalmie 62:

„Tylko tchnieniem (*hebel*) są synowie ludzcy...” (w. 10a);

„...na wagach, gdy się oni wzniosą, lżejsi wszyscy niż tchnienie” (*mehebel*), (w. 10c).

Również charakterystycznie bliskie Jeremiaszowi jest przeciwstawienie w Psalmie 62 „synów ludzkich” (w. 10) jako „nicość” — z jednej, a Boga i Jemu ufających — z drugiej strony. Tylko Bóg posiada moc (Ps. 62,12) i dlatego ci, którzy swoją ufność pokładają w Nim, znajdują najpewniejsze ocalenie. Podobną ideę przeciwstawienia ludzi chlubiących się posiadaniem mądrości ludzkiej tym, którzy starają się poznać Jahwe, znajdujemy u Jr 9,22—23:

„To mówi Jahwe:

Mędrzec niech się nie szczyci swoją mądrością,

siłacz niech się nie chełpi swą siłą,

ani bogaty niech się nie przechwala swoim bogactwem.

Raczej chcąc się chlubić, niech się szczyci tym,

że jest roztropny i że mnie poznaje,

iż jestem Jahwe, który okazuje łaskawość,

praworządność i sprawiedliwość na ziemi —

w tym to mam upodobanie — wyrocznia Jahwe”.

Tak Jeremiasz, jak i autor Psalmu 62, przedstawiają w formie dydaktycznej dwie postawy ludzkie, poddając fałszywą postawę krytyce, natomiast postępowanie słuszne obydwaj autorzy opierają na tej samej podstawie, mianowicie na łaskawości, praworządności i sprawiedliwości Jahwe (Por. Ps 62,12—13 oraz Jr 9,23)¹⁰¹.

Opierając się na przeprowadzonym porównaniu tekstów paralelnych można sądzić o wzajemnych związkach środowiska prorockiego, zwłaszcza Jeremiasza, z autorem Psalmu 62. Być może, że Psalm 62 jest utworem napisanym przeciwko fałszywym prorokom, tym bardziej że Jeremiasz, jak i inni prorocy w swoich utworach polemicznych sięgali do najrozmaitszych gatunków literackich, aby w ten sposób spotęgować działanie głoszonego słowa. Dlatego spotyka się u nich napomnienia, wezwania, groźby, proroctwa pocieszające. Jeremiasz znał też inne formy literackie, jak przysłowia ludowe, czy wszelkiego rodzaju mądrościowe sentencje¹⁰².

Zaobserwowane związki stylistyczno-tematyczne Psalmu 62 z utworami prorockimi mogą najwyżej dostarczyć pewnych przesłanek co do istnienia ich wzajemnej zależności. Nie może to być jeszcze wystarczającą podstawą do ostatecznego ustalenia czasu powstania badanego psalmu.

Do rozwiązania tej zagadki może doprowadzić zwrócenie uwagi na elementy mądrościowe, znajdujące się w Psalmie 62. Dla niektórych uczonych¹⁰³ było to podstawą do stwierdzenia, że psalm jest późny, ponieważ księgi mądrościowe należą do okresu po niewoli babilońskiej. Z tego okresu głównie datuje się wpływ gatunków mądrościowych na

¹⁰¹ Por.: L. Stachowiak, jw. s. 184.

¹⁰² Tamże, s. 68—69.

¹⁰³ Por.: A. M. Honeyman, jw. s. 348—350. E. Sellin — G. Fohrer, jw. s. 312.

inne utwory Starego Testamentu¹⁰⁴. Trzeba jednak zauważyć, że gatunki mądrościowe w swej najprostszej formie, jak: zagadka, bajka, przypowieść, przysłowie są o wiele starsze. Takie fragmenty mądrościowe mają zwykle dobrze zachowany paralelizm oraz brak rozwinięcia zawartych w nim myśli poprzez sięganie do przykładów z życia. Ponieważ budowa wierszy 10—13 w Psalmie 62 zdradza wyżej wymienione cechy, stąd można sądzić o ich starożytnym pochodzeniu¹⁰⁵. W każdym razie Psalm 62 wydaje się być o wiele starszy od księgi Joba czy od księgi Lamentacji, które zawierają sentencje o Bożej potędze, łaskawości i Jego sprawiedliwości w formie bardzo rozbudowanej¹⁰⁶.

Wiersz 13 Psalmu 62 bardzo mocno podkreśla odpowiedzialność indywidualną człowieka za swoje czyny. Idea zaś odpowiedzialności indywidualnej jest właściwa prorokom: Jeremiaszowi, a zwłaszcza Ezechielowi¹⁰⁷, co również stanowiłoby podstawę do przyjęcia tezy o powstaniu Psalmu 62 w czasie ich działalności.

Pewną przesłanką, która wskazywałaby na pochodzenie psalmu sprzed niewoli, jest jego główna idea — ufność. Pewność opieki Bożej jeszcze nie została zachwiana u psalmisty wrażeniem klęski i upadku narodu. Psalmista patrzy z optymizmem w przyszłość. Brak jeszcze tej trudności w rozwiązaniu problemu zła, z jaką borykał się Job:

„Zginę. Nie będę żył wiecznie.
Zostaw mnie — dni me jak tchnienie” (7,16).

Atmosferą rezygnacji z możliwości rozwiązania tej zagadki tchną ostatnie wyznania Joba:

„Wiem, że Ty wszystko możesz,
co zamysłasz, potrafisz uczynić.
Któż nierozumnie Twe rządy zaciemni?
O rzeczach wzniosłych mówiłem.
To zbyt cudowne. Ja nie rozumiem” (42,2-4)

Przytoczone powyżej racje pozwalają na sformułowanie wniosku, że Psalm 62 tak ze względu na strukturę znajdujących się w nim form literackich, jak i ze względu na swoje główne idee przewodnie powstał na krótko przed niewolą babilońską.

W dalszym ciągu otwarty jest problem autora Psalmu 62. Możliwości ustalenia, kim on był, są bardzo nikłe. Można tylko ze względu na bliskie analogie z niektórymi księgami prorockimi przypuszczać, że ów psalm powstał w jakimś środowisku prorockim.

¹⁰⁴ E. Sellin — G. Fohrer, jw. s. 292. W. Taylor, jw. s. 323.

¹⁰⁵ Por.: K. Romaniuk: Księga Mądrości (PŚST t. VIII,3). Poznań 1969 s. 17.

¹⁰⁶ Por.: Jb 12,13.16; 34,11; Lm 3,21—26.

¹⁰⁷ Jr 31,29—30; Ez 14,12; 18; 33,10—20; por.: J. Scharbert: Solidarität in Segen und Fluch im AT und im Alten Orient. Bonn 1958. F. Spadafora: Collettivismo e individualismo nel V.T. Rovigo 1953.

ZAKOŃCZENIE

Artykuł niniejszy miał na celu rozwiązanie trudności związanych z przynależnością Psalmu 62 do określonego gatunku literackiego oraz z umieszczeniem tego utworu w odpowiednich ramach historycznych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy tekstu udało się stwierdzić, że Psalm 62 należy do grupy psalmów ufnosciowych, które nie tworzą odrębnego gatunku, lecz wchodzą w skład gatunku lamentacji indywidualnych. Natomiast poprzez szukanie miejsc paralelnych do Psalmu 62 w innych księgach biblijnych, dokładniej określonych co do czasu swego powstania, można było umieścić powstanie omawianego psalmu w czasach bezpośrednio poprzedzających niewolę babilońską.

Należy jednak pamiętać, że — jak to zaznaczono na wstępie — przeprowadzenie krytyki literacko-historycznej nie tylko psalmu, ale każdego utworu wchodzącego w skład Pisma św., nie jest celem samym w sobie. Badania przeprowadzone na tym etapie stanowią punkt wyjścia do przeprowadzenia egzegezy, czyli ustalenia właściwego znaczenia w kontekście historyczno-literackim wyrazów, zwrotów, przenośni, obrazów czy porównań zawartych w danym utworze. To wszystko z kolei jest konieczne, aby można było dotrzeć do teologii ksiąg biblijnych, czyli inaczej, aby nauka Boga przemawiającego przez ludzi dawnej epoki stała się bliską i zrozumiałą dla człowieka współczesnego.

LITERARISCHE UND HISTORISCHE PROBLEME DES PSALMS 62

ZUSAMMENFASSUNG

Der erste Teil des Aufsatzes bildet eine Art von Einführung in die gegenwärtige Problematik der Psalmen. Es werden darin die neuen, in der Psalmenforschung angewandten Methoden dargestellt sowie ihre Anwendbarkeit im Falle des Psalms 62.

In den nächstfolgenden zwei Teilen wird das Problem der Zugehörigkeit des Psalms zu einer litterarischen und seiner Entstehungszeit besprochen. Es liess sich feststellen, dass der Psalm in einem prophetischen Milieu und ohne Zusammenhang mit dem Kultus entstanden ist. Obwohl der Struktur des Psalms der Gattung individueller Lamentationen eigen ist, ist er mit Rücksicht auf die in dem ganzen Gedicht zum Vorschein kommende Hauptidee der Unterabteilung der Zuversichtspsalmen zuzuordnen.

Wegen des Fehlens äusserer Merkmale, die auf die Entstehungszeit des Psalms 62 hinweisen könnten, mussten zur Lösung dieses Problems in den zeitlich näher bestimmten Werken eventuelle Parallelstellen gefunden werden. Der Psalm 62 besitzt die meisten Berührungspunkte mit den Schriften des Propheten Jeremias, woraus folgt, dass der Psalm kurz vor der babylonischen Gefangenschaft entstanden ist.

Hinsichtlich des Verfassers des Psalms 62 kann man bei dem gegenwärtigen Stande der Forschung nichts Bestimmtes sagen. Die Frage bleibt weiterhin offen.